

МИСТЕЦТВО

Світлана Курач

КОЛЕКЦІЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ГАЛАГАНІВ

Про вітчизняне колекціонування, зокрема, приватні мистецькі зібрання минулих століть науковцями написано вже немало. Певною мірою згадується серед них і Чернігівщина, оскільки була тоді значним культурним осередком України. Ще за часів Катерини II тут «...мало не в одну мить виникали великі статки з найбагатшими садибами, вибудованими славетними Растреллі, із суворо художнім умеблюванням, до того ж стіни прикрашались справжніми Ватто, Буше, Рубенсами і навіть Тіціанами».¹ В ХІХ ст. на її землях нараховувалось багато мистецьких зібрань в маєтках, від яких зараз здебільшого нічого не залишилось. Тільки архівні документи та скупі рядки музейних паперів стверджують: вони мали значну історичну та художню цінність. Одна з них — колекція творів мистецтва поміщиків Галаганів.

Галагани — старовинний дворянський рід, перші представники якого були вихідцями з українського козацтва. Нащадки їхні — дворяни, землевласники Полтавщини і Чернігівщини, здобували різнобічну освіту в Кенігсберзі та Лейпцігу, займали різні досить поважні державні посади, жили в Києві та Петербурзі, часто подорожуючи за кордон — до Німеччини, Франції, Італії. Отримавши за свою багаторічну службу велику кількість маєтків у Полтавській губернії, вони тут же розбудовували свої родові гнізда, спочатку в Прилуках, пізніше в Сокиринцях, Дігтярях. Будучи пов'язані родинними стосунками з представниками інших українських дворянських сімейств, багато з яких походили з козачо-старшинської верхівки — Тупталами, Дуніними-Борковськими, Милорадовичами, Дараганами, Скоропадськими, Гудовичами, Кочубеями, Маркевичами, Галагани, таким чином, поширювали кордони своїх земельних угідь, примножували багатства садиб. Великі кошти давали змогу прикрашати маєтки численними предметами художньої обстановки, що відповідало духу часу.

Перші предмети майбутнього великого художнього зібрання з'явилися в прилуцькому будинку полковника Гната Галагана. Це були талери шведської казни, яку Гнат захопив разом із загоном шведів та доставив у ставку Петра I під час російсько-шведської кампанії 1708 р., шабля та золота табакерка, подаровані Петром, а також зброя та парадне кінське оздоблення — трофеї численних воєнних походів Гната та його сина Григорія. Їх доповнювали перші фамільні портрети. Після того, як Григорій Гнатович оселився в Сокирицях (ймовірно, з 1763 р., після того, як дістав відставку), ці речі були перевезені до нового помешкання, де постійно поповнювалися. Серед них — срібний посуд Дуніних-Борковських (після шлюбу Григорія Івановича з Оленою Михай-

лівною Дуніною-Борковською), живописні твори та гравюри європейських майстрів, родинні портрети, багато з яких було створено кріпосними художниками господарів маєтку.

У 1820-их — 1 пол. 1830-их рр. на землях Галаганів починається будівництво палаців, спочатку в Сокиринцях (1825—1829), власником якого став Павло Григорович, потім в Дігтярях (1825—1832) у його брата Петра. Мистецькі колекції, які до того часу зберігалися в «предковому домі», зведеному Григорієм Гнатовичем, було розміщено в новому сокиринському палаці. Власник садиби в Дігтярях був теж не позбавлений художнього смаку людиною, тому і тут можна було побачити твори західного та вітчизняного мистецтва, серед яких — портрети пензля С. та Ф. Землюкових, портретні та пейзажні роботи А. Мокрицького, ікони, гравюри, скульптури, різні речі декоративного оздоблення будинку. Після смерті Петра Григоровича та його дружини новий власник Дігтярів — Григорій Павлович (племінник Петра Григоровича) подарував у 1876 р. будинок і садибу Полтавському земству, а мистецькі твори, ймовірно, перевіз до сокиринського маєтку. Тільки таким чином пояснюється наявність «двійників» серед фамільних галаганівських портретів Гната та Олени, Григорія Гнатовича та Івана Григоровича, Катерини Василівни та Марії Павлівни, Павла та Петра Григоровичів, Павла Григоровича (Павлуся).

У цілеспрямованому поповненні колекції художніми творами допомагав наставник Григорія Павловича Ф. В. Чижев.² Саме йому Г. П. Галаган був зобов'язаний знайомством з багатьма живописцями-пансіонерами Петербурзької Академії мистецтв та Товариства заохочування художників під час перебування в 1842—1843 рр. в Італії. За його доброю порадою «придбати і тим самим покласти початок колекції...»³ творів російських та українських художників тут були куплені роботи І. Айвазовського, В. Серебрякова, А. Тиранова, В. Штернберга, П. Орлова та ін. Таку ж допомогу надавав і В. І. Григорович.⁴ Його ім'я неодноразово згадувалось серед гостей та друзів на прийомах Галаганів під час їх перебування в Римі. Знаючи багатьох художників, що працювали на той час в Італії, він міг бути консультантом Г. П. Галагана у добиранні першокласних творів європейського та російського мистецтва для поповнення сокиринського зібрання. Пізніше, коли Галагани вже повернулися з чужих країв, В. І. Григорович, знаючи колекціонерську пристрасть Г. П. Галагана, рекомендував йому в ряді випадків вихованців Петербурзької Академії, які їхали для творчої роботи в Україну. Можливо, що він же допомагав Галаганам і в улаштуванні навчання їх кріпаків-художників у Петербурзі.

Пізніше мистецька колекція поповнювалась за рахунок придбань художніх творів не тільки під час поїздок за кордон, а і під час проживання в Петербурзі, Києві. Цьому сприяло знайомство сімейства з такими митцями, як О. Іванов, Л. Жемчужников, Л. Лагоріо, К. Трутовський, І. Соколов, О. Волосков, Г. Васько, І. Шаповаленко, П. Забіла, багато з яких були гостинно прийняті в Сокиринцях, дарували та виконували свої твори на замовлення Галаганів. Зберігались тут і графічні твори самих господарів — Григорія Павловича та його сина Павла (Павлуся).⁵ Та сокиринський палац був не єдиним місцем зберігання художніх цінностей. Старовинні гравюри та силуети, меблі та живописні твори, художня порцеляна та кришталь були невід'ємною складовою частиною інтер'єрів галаганівських маєтків у Великих Пісках, Згурівці, Лебединцях, Тиниці, «Покоршині» та ін.

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.ст. це зібрання потрапляє в поле зору дослідників української історії, образотворчого мистецтва та архітектури. Про колекції пишуть О. М. Лазаревський, Г. К. Лукомський, О. І. Степович. Відомості про окремі експонати знаходимо в лис-

туванні та щоденникових записах таких діячів культури, як А. Мокрицький, Л. Жемчужников, І. Аксаков, з якими Галагани були в дружніх стосунках, у сімейному листуванні самих господарів Сокиринців, в чернігівській та київській періодичній пресі. Копії деяких портретів цієї збірки були в колекції українських старожитностей В. В. Тарновського, експонувались на виставці до XIV археологічного з'їзду в Чернігові (1908), фотознімки оригіналів портретів — на петербурзькій виставці «Ломоносов та Єлизаветинський час» (1911).

Після революції 1917 року мистецьке зібрання залишилось в Сокиринцях. Великий поміщицький палац селяни під час революційних лихоліть не віддали на розграбування, тому більшість цінностей у ньому збереглась. Та деякі речі таки зникли назавжди, ймовірно, розійшлись по руках чи були бездумно знищені. З усього того, що вдалося врятувати, тут же, в будинку, в 1919 р., завдячуючи ініціативі земського діяча І. Капустянського, було створено окремих музей. Восени того ж року Полтавський Губкомис з дозволу власника садиби К. М. Ламедорф-Галагана мав намір забрати все, що мало музейне значення, із Сокиринців до Полтавської «образової галереї», але цьому стала на заваді відсутність зв'язку Полтави з Прилуками й іншими повітами. Тому вивіз стався лише в 1927 р., і не до Полтави, а до Прилук, у краєзнавчий музей. Сюди були перевезені всі галаганівські колекції: живопис, в тому числі мініатюри, графіка, скульптура, порцеляна, кришталь, срібло, нумізматики, годинники епохи Єлизавети II та Олександра I, старовинні меблі, зброя, вертепні ящики, архів, книги та збірка фотографій. У наступні довоєнні роки, завдяки досить активній пошуковій роботі працівникам Прилуцького краєзнавчого музею, вдалося віднайти і поповнити галаганівську збірку творами мистецтва, що були виявлені у різних приватних осіб на Прилуччині і які зберігались в них певний час за різних обставин.

Під час німецько-фашистської окупації Прилук ці експонати, як і інші цінності музею, залишились в місті, але були заховані і збережені завдяки зусиллям місцевого вчителя С. В. Кочуко. Та це, на жаль, не вберегло колекцію від зневаги і руйнування вже в повоєнні роки. Йшов час, змінювалось ставлення державних можновладців до музейних раритетів минулих століть. Тому визнана як «поміщицький мотлох», вона разом з іншими такими ж збірками Прилуччини певний час лежала на горищі та в коридорах Будинку культури, поки в 1952 р. працівники Чернігівського історичного музею, виявивши умови їх зберігання непридатними, не звернулись до Комітету в справах культпросвітрова з проханням про передачу творів до Чернігова. Треба було не допустити їх остаточної загибелі, невідкладно реставрувати. Велика заслуга в організації цієї роботи належала колишньому головному хранителю фондів Чернігівського музею В. І. Мурашкі. У 1953 р. понад тисячу експонатів та книг, художніх рам від картин, Галаганівський архів з Прилук надійшли до Чернігова. Трохи пізніше певна кількість одиниць зберігання стала власністю київських музеїв, архівні документи потрапили спочатку до Харкова, потім до Києва (де зберігаються і зараз). Майже тридцять років по тому в числі інших мистецьких колекцій історичного музею живописні та графічні твори галаганівської збірки було передано до новоствореного в Чернігові художнього музею.

На закінчення треба підкреслити: місце мистецького зібрання Галаганів в українській художній культурі минулого століття не було винятковим. Це була лише ланка в ланцюгу значної кількості різних колекцій, що виникали в зв'язку з типовим для цієї доби зацікавленням власною історією та культурою, мистецтвом, яке стало неодмінною складовою частиною життєвого укладу садиб. З багатьма іншими вона обумовила розвиток такого явища культури, як приватне колекціонування. Та все ж таки є одна особливість, що відрізняє це зібрання від багатьох

інших. Попри всі випробування часу воно залишилось більш-менш збереженим. Робота з наукового вивчення, атрибуції та реставрації її експонатів триває і сьогодні.

ПРИМІТКИ:

1 Твори українського мистецтва, що гинуть // Київська старовина. — 1902. — т. XXVI. — С. 26.

2 Чижов Федір Васильович (1811—1877), дрібнопомісний дворянин, ад'юнкт-професор Петербурзького університету. Математик, історик мистецтва, художній критик. Пізніше — громадський діяч, за переконаннями слов'янофіл. Вихователь Г. П. Галагана під час навчання в Петербурзькому університеті. Грав помітну роль в його подальшому житті, а також в житті сина Григорія Павловича — Павла Григоровича.

3 Центральний державний історичний архів України. — Ф. 1475. — Оп. 1. — Спр. 672. — Арк. 71.

4 Григорович Іван Васильович (1785—1865), художній критик, видавець «Журналу красних мистецтв» (СПб., 1823—1825), конференц-секретар Петербурзької Академії мистецтв (1829—1859), де з 1830 р. викладав теорію мистецтва. Секретар Товариства заохочування художників, почесний вільний товариш Академії мистецтв, почесний член Московського художнього товариства.

5 Вчителем малювання Григорія Павловича був художник Аполлон Мокрицький. Павлусь також навчався малюванню і кресленню, мав змогу «доволі порядно малювати». До того ж, Григорій Павлович, подорожуючи із сім'єю за кордон, мав змогу розвивати свій і сина художні смаки, відвідуючи найбільші музеї.

